

Karantænehuse i Thy

Af Peter Schmidt Hansen, Lyngby

Peter Schmidt Hansen er kommet i Lyngby siden 1964, hvor han i 1979 købte den gamle købmandsgård efter Gustav Winckler.

Peter Schmidt Hansen er cand. polit. og har blandt andet arbejdet for A. P. Møller, heraf 5 år i Japan, samt for Kryolitselskabet Øresund som økonomi- og adm. direktør m.m.

Han er forfatter til et par bøger om kunsthistorie og en række artikler om industri- og personalhistorie.

Et gammelt udstykningskort for Lyngby i Thy fra 1879 viser, at der ved stranden skulle have

ligget et "Quarantinehus" ca. 1 km. syd for den nuværende landingsplads. Lyngbys oprettelse skriver sig til 1864, og der er intet i de lokale optegnelser, der omhandler tilstedeværelse eller drift af et karantænehus. En søgning i Kort og Matrikelstyrelsen viste, at huset allerede fandtes på kort, der dateredes tilbage til 1814, altså længe før sognerådenes og dermed lokalstyrets oprettelse, så sognerådsprotokollerne, hvis de fandtes, ville ikke være til hjælp.

På landsarkivet i Viborg fandtes der imidlertid arkivalier med lovende overskrifter: "Karantæneforstanderen for Agger- og Vestervig Sogne" samt "Karantæne Kommissionen i Thisted". Arkiverne supplerer hinanden, om end

Karantænehusets placering i klitten med tilkørselsvej, beliggende syd for Lyngby, placeret på Lyngholm Hovedgårds matrikel nr. 1, Hvidbjerg Klit ejerlav. Kortets gyldighedsperiode dækker 1814-1851. Originalkortet tilhører Kort- og Matrikelstyrelsen

de er vanskelige at tyde, da de er ført i gotisk håndskrift, men de afslørede følgende:

Karantænevæsnets oprettelse 1805

I begyndelsen af 1800-tallet, hvor Europa var splittet under Napoleons mange felttog og Danmark var i krig med England, fulgte hungersnød og sygdom i hælene på de fremrykkende hære. Smitsomme sygdomme bredte sig og transporteredes fra land til land med de rejsende og ofte med skibsbesætninger. Det var længe før bakteriologien dokumenterede årsagerne til smitte, men man vidste af erfaring, at kontakt med smittede mennesker kunne videreføre smitten med epidemiske konsekvenser.

Den enevældige kong Frederik den 6., der ville sine indbyggers vel, lod derfor sit kancelli oprette et direktorat, med det formål at begrænse skaderne af landets kontakt med fremmede. Direktoratet fremkom i 1805 med en vidtrækkende karantæneforordning, der med sin fremsynethed kom til at virke i resten af århundredet. Få år efter, i 1810, indførte han desuden et af de første regler i verden for obligatorisk koppevaccination.

For at virke effektivt skulle karantæneforanstaltningerne iværksættes lokalt, dvs. ved alle landets havne og kyster. Direktoratet i København pålagde derfor alle landets amter at oprette en Quarantaine Commission, der skulle udføre foranstaltningerne lokalt. Der arbejdedes hurtigt og effektivt. Allerede samme år modtog amterne de første af mange instrukser og bekendtgørelser, der fremover i en lind strøm skulle tilflyde amterne. Det pålagdes hvert amt, at den lokale kommission skulle bestå af mindst 3 medlemmer: Amtmanden, den øverste medicinske autoritet og en officer.

Effektiviteten i Thisted stod ikke tilbage for centraladministrationens. Allerede 25. maj 1805 samledes amtmand G. Arentz, distriktskirurg Eberhard Neve, Politifuldmægtig Christen Ludvigsen og Amtsfuldmægtig Laurits Thagaard og konstituerede kommissionen. Thagaard skulle blive kommissionens krumtap, indtil han døde i 1830. Allerede efter et par måneder erstattedes Arentz af amtmand Sørensen og efter et par år af amtmand Faye, der til gengæld

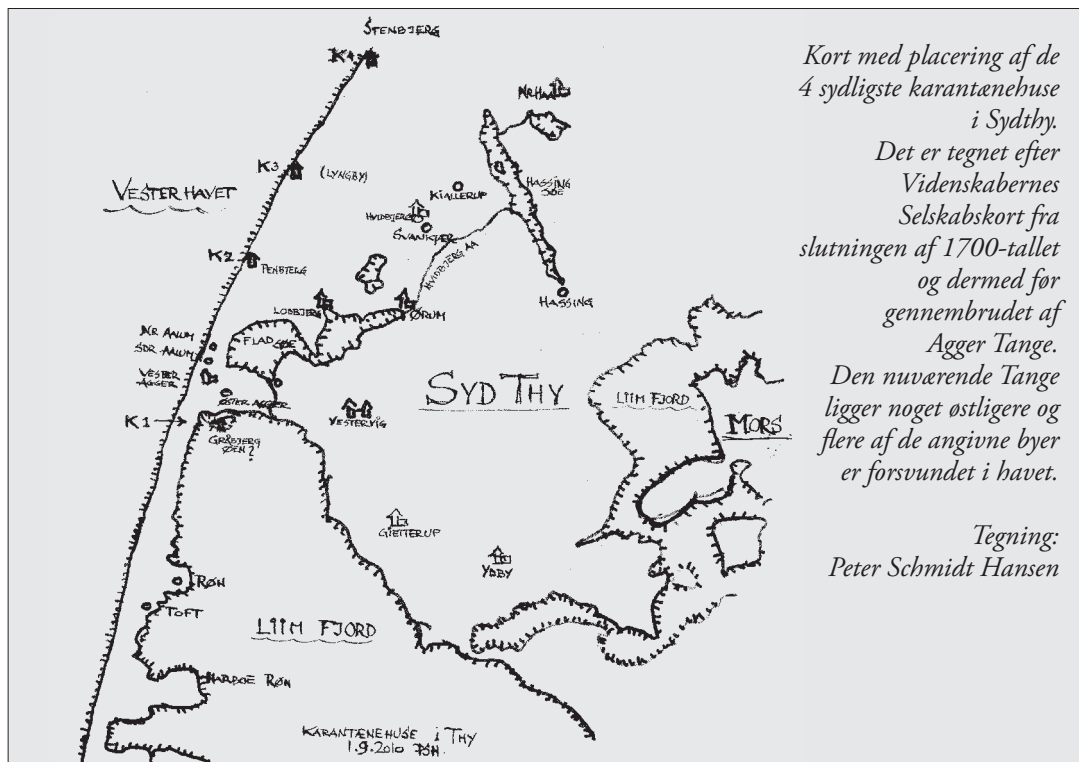
blev siddende som formand i 30 år. Neve blev forflyttet til Ebeltoft efter et par måneder. I 1807 bestod kommissionen derefter af Faye, Thagaard, Langeland og Hagerup.

Efter et par måneder lå kommissionens planer klar. Amtet blev opdelt i 9 områder og for hvert område udpegedes en karantæneforstander. Startende mod syd og grænsende til Ringkøbing Amt blev Løjtnant von Svinth til Vestervig udpeget som forstander for Vestervig og Agger sognes strande. Så følger forstanderne for de øvrige 8 distrikter (med forbehold for tydingen) fra syd mod nord: Pastor Bruun, Hvidbjerg Præstegård for Lodbjerg, Ørum og Hvidbjerg sognes strande, Proprietær Nyeberg til Nørhaagaard for Nørhaa, Hundborg og Janerup sognes strande, Poul Tøfting til Djernæs for Tvorup og Vang, Pastor Eeg til Aggerholm Præstegaard for Klitmøller og Nors, Pastor Pontoppidan til Ræhr Præstegård for Handest, Ræhr og Vigsø, Proprietær Overgaard til Kiølbygaard for Hjardemål og Lild, Herredsskriver Henneberg til Thorup Strandgaard for Wem, Vester Thorup og Klim sogne samt Hr. Proprietær Brix til Slettegaard for Kollerup og Hjortdaler sogns strande.

Samarbejdet mellem kommissionen i Thisted og forstanderne kan delvis følges i Vestervig-Agger sogne. Da Løjtnant von Svinth flytter længere ind i landet i 1808 og frabeder sig forstanderiet, udnævnes i hans sted pastor Bendix i Vestervig Præstegård. Den omhyggelige pastor, der senere udnævnes til amtsprovst og Ridder af Dannebrog, har gemt de instruktioner han modtog ved von Svinth's afgang samt sin senere korrespondance med kommissionen. Sammen med protokollen fra Thisted, kan karantænearbejdet rekonstrueres.

Den lokale organisation

Forstanderne fik som første opgave, at instruere alle "Forbjergere og Strandfogeder" om forholdsreglerne ved skibsanløb og strandinger. Til det brug havde kancelliet i København udarbejdet en 4 sider lang instruks. Kernen i instruktionen var, at skibsbesætningerne skulle observeres og udspørges om død og sygdom ombord. Observeres noget mistænkeligt, skulle

besætningerne isoleres, indtil det var godtgjort, om der var smitsom sygdom ombord, og der skulle indberettes til kommissionen. Besætningerne skulle, indtil der var vished om deres tilstand, holdes væk fra kontakt med landets indbyggere. I mistænkelige tilfælde skulle besætningerne i karantæne i 14 til 21 dage og i alvorlige tilfælde skulle skibene henvises til centrale karantænestationer ved Christianssand i Norge eller ved København. Skibe, der mistænktes for sygdom, skulle føre kulørte (gule) flag under henvisning til reglementet af 1771. Efter afståelsen af Norge i 1815, blev det centrale karantænesystem reorganiseret.

Karantæneforordningen omfattede ikke bare ordinære skibsanløb, men også strandede skibe. Af forordningen skal citeres et afsnit, forfattet af en opfindsom kancellist i København:

"Når et skib strander og folkene ved egen hjælp kommer i land, må disse ingenlunde tillades samkvem med strandboerne eller andre af landets folk og for at forebygge dette, bliver følgende regler

foreskrevet: De af landets folk der ved landingen er til stede ved stranden eller, og efter deres pligt ile de ankomende strandede i møde, stille sig i 100 til 200 skridts afstand i linie og ved tegn tilkendegive de skibbrudne, at de ikke må nærme sig. Forstaae de ikke tegnet eller, og de ved at nærme sig vise, at de ikke adlyde samme, bør 4 eller 6 af strandboerne, der er bevæbnede med bøsser, lade med løst krudt, træde ud, stille sig i linie og med fældede geværer give fyr til tegn på at man agter at bruge magten såfremt de vove at rykke videre frem. Når de er bleven stående, går en forbjergjer eller strandfoged de strandede i møde, dog således, at vinden bærer ned på dem og i en afstand af 40 til 50 skridt forelægger han dem de spørgsmål, som findes aftrykket under punkt 2".

Situationen var vel lidt hypotetisk og har sikkert givet anledning til et godt grin blandt strandfogederne, men den viser lidt om angsten for smitte. Dukkede der mistænkelige besætninger op, måtte der være foranstaltninger til

at håndtere dem lokalt, og til dette formål blev der etableret 16 "Quarantainehytter" rundt om i Thy i 1805/6. Størrelsen og indretningen af hytterne kendes ikke, men der har næppe været tale om andet end nødtørftigt opførte træbaracker ved strandene, for at hindre at eventuel smitte blev ført ind i landet. Allerede i 1810 klages der over at flere af de 16 hytter er "brøstfældige" og kræver reparation.

Lokaliteter til opførelse af de 16 hytter er anført i commissionsprotokollen, og om det nøjagtig blev de steder, der er angivet, får stå hen i det uvisse, men antallet 16 går igen i protokollen, punkt 128 i 1810, så det ligger fast. Et par eksempler skal medtages. 1. Agger Sogn, på Graabjerg Øen, 200 alen fra kysten. 2. På Iversens Bakke, 100 alen fra havet, 1258 alen fra Agger by. 3. I Lodbjerg Sogn på Penbjerg Bakke og Rimmen, 100 alen fra havet, lignende stykke fra Laarpøt Vande. (Penbjerg bakke ligger 1 km. nord for Lodbjerg fyr)

Den lokalitet, der interesserede forfatteren til denne artikel mest, er desværre næsten ulæselig, men her er en forsigtig tydning: *4. I Hvidberg sogn stykmaarn(?) på Anders Skrivedatters Lod ved havet, en mils rejse fra Kiallerup Bye og lign fra Graasm. Dente (Svankjær?).* Det er jo næsten volapyk, men det var det, der blev til karantænehuset ved Lyngby, i luftlinie 5 km. fra Kjallerup og 4,5 km fra Hvidbjerg Præstegård (Svankjær). Opførelsen og opsynet med hytten blev som nævnt tillagt Pastor Ole Frederik Bruun, Hvidbjerg Præstegaard, der var præst til Hvidbjerg, Ørum og Lodbjerg sogne fra 1803 til 1813, hvor han blev afløst af præsten Gerhard Eskild Toldorph.

De øvrige sogne, der fik karantænehytter, er Nørhå, Hundborg, Vang, Vestervandet, Nors, Hansted, Vigsø, Hjardemål, Lild, Weiret (?), Klim og Hjortdal. Hvis lokale entusiaster vil vide mere om, hvor de lå, må de granske commissionsprotokollen. De fleste gik vel ret hurtigt til eller lå så tæt ved stranden, at havet tog dem. Gennembruddet af Agger Tange i 1825, der splittede Agger sogn, har utvivlsomt påvirket karantænetjenesten. Provst C. F. Bendix der stod for Vestervig og Agger sogne, fik i 1811 bevilget en renovering af "de ved Øster Agger

værende og nu faldefærdige hytter". Han havde overopsynet frem til 1831, men kommissionen delegerede allerede i 1815 ansvaret til befalingsmand Creutzmann. I 1831 overgik opsynet fra Bendix til en sognekomite bestående af Dannebrogsmænd Worde, Forligskommissær Creutzmann, Sognefoged Tøger Andersen, Oxenbøl og Sognefoged Lars Knudsen, Agger.

Nævnte befalingsmand Creutzmann, boende på Sejersbakken, bekræfter i øvrigt den 7. november 1819 videregivelsen af en instruks til følgende 18 strandfogeder: Strandfogederne i Toft: Mikkell Josefsen og Poul Madsen. I Rønn: Søren Pedersen, Lars Mikkelsen, Peder Christensen, Christen S. Larsen, Christen Pedersen, Maar Madsen. I Vester Agger: Søren Mickelsøn, Peder Villadsen, Poul Christensen Grøn, Søren Andersen. I Øster Agger: Hans Knudsen, Peder Kyerk(?), Jens Pedersen. Og i Sønder Aalum: Peder Hansen, Søren Christensen og Joseph Michelsen. Det var således en betydelig styrke, der var sat ind på at overvåge strandene.

Karantænearbejdet

Protokollen giver indtryk af, at opgaverne i starten næppe stod mål med anstrengelserne. Langt de fleste optegnelser handler om modtagne bekendtgørelser, instrukser og memoer - Pro Memoria, som der står - fra direktionen i København. Men via bekendtgørelserne kan man følge, hvordan der gradvist opbyggedes et alarmeringsnetværk fra alle egne af kloden, således den første bekendtgørelse fra 28. maj 1805: "Personer og skibe, som ankomme fra kysten Guinea, indtil videre blive at anse og behandle som kommende fra smittet sted" eller 1806: "Skib indkommet fra St. Croix pågår en sygdom, hvorefter mange skibsfolk allerede er døde". Opstod der sygdom et sted i verden, blev skibe derfra betragtet som potentielle smittebærere og lagt i karantæne. Antallet af sygdomsramte områder og antallet af sygdomme op gennem 1800-tallet er forbavsende stort. Pest, kolera, tyfus, kopper, fransk syge og sortedøden er nogle af de sygdomme, der nævnes og angsten har været berettiget.

Om foranstaltningerne i Thisted Amt har hindret smitte, kan ikke umiddelbart læses af ma-

Fotoet viser en ovnluge, der indrammer kollagen med »den månesyge pige«. Ovnlugen blev for 20 år siden fundet neden for, hvor strandvagts-hytten stod. Disse strandvagtshytter blev brugt, når strandvagterne mødtes fra nord og syd. Med 5-6 m² var de ikke ret store, men var dog udstyret med et par bænke og en ovn. Kollagen hænger i vort hjem i Lyngby

teriale. Et stigende antal skibe blev undersøgt og nogle henvist til karantæne. Nogle strandede besætninger rapporteredes, men det er uklart, om de var smittebærere. Direktiverne bliver med tiden mere specifikke om hvem, der skal undersøges og hvad der skal undersøges for. Små skibe under 5 kommercelæster undtages, skibe i indenrigsfart, herunder skudesejlsd til Norge undtages osv. Det er tydeligt, at når smittefaren øges, strammes kravene, for derefter gradvis at lempes. Der har naturligvis ikke været permanent behov for 16 karantænefaciliteter i Thy, men man kan forestille sig, at strandfogederne med kyshånd benyttede de 16

hytter langs strandene til strandvagt i dårligt vejr, så det var ikke en spildt investering.

Administrationen af karantæneordningen voksede hen ad vejen. Bestemmelserne fra 1805 bliver udbygget med et reglement i 1838, der kom til at gælde mange år frem. Kontrollen med om skibene blev undersøgt, blev udøvet ved, at der skulle udstedes "umistæneligheds pas". Kommissionen i Thisted rekvirerede et antal nummererede pas hos direktoratet i København, som mod betaling udleveredes til et skib, når last og mandskab var fundet "umistænkelige". Med det pas, kunne skibene uantastet anløbe flere havne i Hans Majestæts Riger og Lande. Provenuet fra passene gik, efter fradrag af kommissionens udgifter, til Toldkassen og kommissionen skulle aflægge regnskab for de udstedte pas.

Da behovet for et stående karantæneberedskab gradvist aftog og da procedurerne overlappede andre institutioner, blev beredskabet til sidst opløst. I 1848 overgik direktionen i København til Handelsministeriet. I 1858 blev karantænegebyrerne ophævet og skibskontrol-len overgik til toldmyndighederne. De lokale sundhedsmyndigheder overvågede sygdomsudbrud. Behovet for sundhedspas viste sig i øvrigt fra en ny side, da danske skibe med eksportlast ønskede et pas, der bekræftede besætningens og lastens sundhed i fremmede havne. I 1860 kom der derfor en bekendtgørelse, der bemyndigede karantæne kommissionen til at udstede sådanne pas til danske skibe "mod opkrævning af 4 skilling pr. kommercelæster for mandskabet og 2 Rigsdaler for lasten, dog en ekstra daler for hver side specifikationen oversteg to sider".

Helt nøjagtigt hvornår karantæneberedskabet forsvandt, og hvornår strandfogederne ikke længere skulle møde de strandede med gevær i hånd, vides ikke. Og hvornår karantænehytten ved landingspladsen i Lyngby drog sit sidste suk, ved vi heller ikke. De lokale har glemt alt om den. Men hvor den er angivet på kortet fra 1879, kan man endnu i klitten se brædestumper af et træskur, der under 2. verdenskrig tjente som varmestue for opsynsmændene. Nok er det ikke brædderne fra 1805, men stedet er det samme.